

## פרשת משפטים ירידה לצורך עליה

הרב רפאל משה אלאלוף, ראש מוסדות "תורת חיים"

המשפט הראשון ששמה התורה לפני בני ישראל הוא משפטי העבד עברי, שהוצרך להמכר לעבד בגלל גניבתו ועניותו. ולכאורה יש לתמוה על זה, וכי זהו הדין הראשון שנחנך ללמד לבני ישראל. ממרום דרגתם מיד לאחר מעמד הר סיני, שהגיעו לדרגת אדם הראשון קודם החטא (כמבואר בדרך ה' להרמח"ל), מיד מדברים אתם על אדם שהגיע לכדי גניבה מחבירו, עד כדי שהגיע לשפלות כזו שהוצרך להימכר לעבד?

**וביותר קשה, הרי לא עבר זמן רב מאז היו עבדים במצרים, והקב"ה הוציאם מעבדות לחירות, ועשה הכל להוציא מהם את תחושת השפלות שבעבדות (ראה מש"כ בפרשת בשלח), וכאן בדין הראשון שמלמדם בא ומזכיר להם את האפשרות להיותם עבדים?**

ברמב"ן כתב: "התחיל המשפט הראשון בעבד עברי, מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון, וכו', ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת כי השנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדוניו כיום השביעי. ויש בה עוד שביעי בשנים שהוא היובל, כי השביעי נבחר בימים ובשנים ובשמיטות, והכל לענין אחד, והוא סוד ימות העולם מבראשית עד ויכולו. ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאוד, רומזת דברים גדולים במעשה בראשית". היינו שהדמיון ליציאת מצרים ולמעשה בראשית גורם חשיבות המצוה שיהיה ראוי להקדימה לאחרות. ועדיין יש להבין, מה המיוחד במצוה זו חוץ מהדמיון החיצוני שיש בה ליסודות האמונה, וכי משום שיש בה המספרים שש ושבע שמזכירים יצי"מ ומעשה בראשית יש בה מעלה על יתר המצוות?

בהמשך הענין (פסוק ה'-ו'): "ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חופשי. והגישו אדניו אל האלקים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם". הביא ע"ז רש"י דברי הגמ' (קידושין כב:): "מה ראה אמן להרצע מכל שאר איברים שבגוף? א"ר יוחנן בן זכאי אמן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע. ואם מוכר עצמו, אמן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע".

**גם בזה יש להבין, מדוע רק כשרוצה להשאר עבד יותר משש שנים מענישים אותו על ששמע על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב, או על ששמע "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם - ולא עבדים לעבדים" והלך וקנה אדון לעצמו, מדוע לא נענש ע"ז מיד כשגנב, או מיד כשנמכר לעבד.**

רש"י מביא את המשך דברי הגמ' שם: "ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית, אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם". גם זה טעון ביאור, מה הקשר בין פסחת הקב"ה על בתי בני ישראל במצרים, לבין האמירה "כי לי בני ישראל עבדים", ואי הציות לה.

עוד יש להבין, מה החסרון בעבדות שנאסרה מחמת "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם - ולא עבדים לעבדים", הרי על עבד עברי נאמר בגמ' (קידושין כ.): "כי טוב לו עמך עמך במאכל ועמך במשתה שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין והוא שותה יין חדש אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן מכאן אמרו כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו". אם כן העבדות אינה עבדות אלא כמעט מלכות, וכיצד עובר בזה על הדין "עבדי הם ולא עבדים לעבדים". העבד אינו עבד לאדונו, אלא אדון לאדונו.

הנראה בביאור כל הענין, שהעבדות של התורה אינה שפלות, היא אפי' סוג של אדונות, אבל היא כפיפות לאדון וקבלת עולו ומרותו. העבדות נועדה לשקם ולחנך את האדם שנכשל בגניבה, להרגילו לקבלת מרות וסמכות מאחרים, כיון שמחויב לציית בקול אדונו ולבצע את הוראותיו, יחד עם זה שיגדל בבית תקין ובריא, שישמור על כבודו, ויקנה לו הרגלי חיים נאותים. (במקום הפתרונות הכל כך לא מוצלחים שבאו מדעת העולם ולא מדעת תורה, להכניס אנשים כאלה לכלא, שם הם מתמקצעים יותר בפשע, אחרי שלמדו בזמן שהותם בכלא עוד שיטות ורעיונות מחבריהם לחדר ולחצר).

אולם כאן מגלה לנו התורה יסוד חשוב ביותר, כדי שאדם יתעלה ממצבו ויתקדם, עליו לראות לנגד עיניו את האופק אליו הוא שואף להגיע. אדם ההולך בחושך מוחלט, אינו יכול להתקדם אפי' צעד אחד, כיון שאינו יודע לאן הוא צועד, הוא עלול אפי' ללכת בכיוון ההפוך. כדי שהעבד אכן יתעלה ויצא ממצבו הגרוע, עליו לראות לאן הוא שואף להגיע, עליו לראות במצבו הנוכחי מצב זמני חולף, מתוך ידיעה שעתיד טוב יותר ממתין לו בסיומה של העבדות, והאור שבקצה המנהרה יכוון אותו במהלך שנות העבדות לאן וכיצד להתקדם.

**לכן צייתה התורה בסיומה של תקופת העבדות "העניק תעניק לו" (דברים ט"ו י"ד). כשמסתיימת תקופת העבדות העבד מקבל מה"אדון" מענק כספי שיעזור לו להשתקם ולבנות את חייו מחדש באופן הטוב ביותר, שלא יגיע שוב לידי נסיון שעלול לגרום לו ח"ו להכשל שוב בגניבה וכדו'. כך כבר מתחילת תקופת העבדות העבד יודע שזוהי אך ורק תקופה מסוימת ומוגדרת, שנועדה להכינו כדי שבסופה יחזור לחיים משוקם בנוי ומוכן להתמודדויות שהחיים יזמנו בפניו, עם כל הכלים הנדרשים לשם כך.**

וכן באמה העבריה, האדון מצווה בסוף תקופת העבדות לקחתה לו או לבנו לאשה, ואם לא לפצותה על כך, וכך בסיומה של תקופת העבדות היא יוצאת מחיי עניות ודלות, לחיי נוחות ורווחה, כאשת אדונה לשעבר (או כאשת בנו), שהוא מן הסתם בעל אמצעים. כך האמה גדלה ומתחנכת בבית טוב ותקין, בידיעה שבסופה של התקופה היא הופכת לאשה מכובדת.

כשהעבד בא ואומר "אהבתי את את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חופשי", הוא בעצם אומר שאין לו שום אופק, הוא אינו רואה לעצמו שום עתיד שונה, נוח לו במצבו הירוד שהוא אינו עצמאי בחייו אלא כפוף לאדונו ונשוי לשפחה כנענית, אין לו שאיפה לפרוץ קדימה ולחולל שינוי בחייו. אדם כזה אי אפשר לעזור לו להתקדם ולהשתקם, הוא הגיע להרגשת השפלות שבעבדות, ולא להרגשת השיקום וההתקדמות שבעבדות, אין לו עתיד, וממילא גם ההווה שלו גרוע. על זה מגיע לו עונש, עוד לפני שהתחילה תקופת העבדות עבר על מה ששמע "לא תגנוב", אבל עד עכשיו היה במצב של שיקום והתרחקות ממצבו הירוד, לכן לא היה ראוי לעונש על גניבתו, אבל עכשיו שמראה שנה לו במצבו הירוד, שאין לו שאיפות לחיים אחרים, וממילא אינו במצב הווה של התרחקות ממצבו, נח לו בשפלותו, א"כ יש לו להיענש על גניבתו. וכן על שהלך והפך עצמו עבד לעבדים. עד עכשיו היה אמנם עבד, אך היה במצב של יציאה תמידית ממצבו, מתוך שאיפה ברורה לצאת לגמרי בסופה של התקופה ממצבו הירוד, אבל עכשיו שבחר להיות במצב תמידי של עבד, עם השפלות שבעבד שאינו רואה לעצמו אופק ועתיד, על בחירה זו עליו להענש.

מכיון שהעונש אינו על עצם העבדות שבחר בה, אלא על השפלות שבחר בה, ודבר זה הוא בליבו של האדם, רק יכול להיות ניכר ממעשיו, לכן מזכירים לו את מה שפסח הקב"ה על בתי בני" במצרים, השי"ת ידע מה קורה בבית כ"א פנימה גם בלי שהיה ניכר מבחוץ, ועל כך יעידו המזוזה והמשקוף, שלא יועיל לו להסתתר תחת התירוצים שרוצה להשאר עבד מחמת אהבתו לאדונו לאשתו ולבניו, אלא ה' יראה ללבב שרצונו להשאר בבית אדונו הוא מחמת שנה לו במצבו הנוכחי, ואין לו כל שאיפה להתעלות ולפרוץ קדימה, ולכן נענש באזנו ובדלת.

זהו הקשר האמיתי של העבדות ליצי"מ ומעשה בראשית. העבדות במצרים היתה זמנית לצורך בניית וחיסול עם ישראל להופכם לעם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". הקב"ה ברא את העולם בששה ימים עד היום השביעי שהוא "תכלית מעשה שמים וארץ" (נוסח תפלת ערבית של שבת), כל ששת ימי העבודה והעמל הם כדי להגיע למנוחת השבת, לשיא הדביקות והקרבה לבורא יתברך. כך גם העבד עברי נכנס לתקופה שבה מצבו ירוד מעט, הוא כפוף לדעתו של אדונו, אך מלכתחילה זהו רק מצב זמני שכל כולו לא נועד אלא להגיע לתכלית של בניית עצמיותו והכנתו לחיים טובים ומרוממים יותר.

**לכן התייחסה מצוות עבד עברי לפתוח בה את פרשת הדינים, כיון שהבסיס לכל התעלות האדם, ויציאתו ממצבים ירודים שנכשל בהם, היא השאיפה קדימה, הרצון להתקדם ולהשתנות לעבר יעד ברור ומוגדר שהאדם מצייר לעצמו במחשבתו אליו הוא שואף להגיע, וממילא כל פעולותיו בהווה נשקלות רק לפי כמה שהם מקדמות אותו לאותו יעד, ולא לפי רצונות ושיקולים זמניים המשתנים מפרק לפרק.**

קורה שילד או נער אינו מוצא את מקומו במסגרת בה הוא נמצא, ואינו מצליח למצות את כוחותיו באותו מקום, ומשום כך מחליטים ההורים או ההנהלה להעבירו למסגרת אחרת, לפעמים ברמה נמוכה יותר, בה יוכל יותר למצות את עצמו ולהגיע להישגים. אולם בדוק ומנוסה שההצלחה תלויה בדבר הבסיסי הזה הנתון ללב: אם במחשבתו מונח שהוא במקום החדש כי במקום הקודם לא הצליח, וכאן בס"ד יצליח, עדיין אין לו הרבה סיכוי להצליח. הוא עסוק רק בהישרדות. רק אם יגיע מתוך מחשבה שאני כאן כדי להתקדם הלאה, כדי להגיע מכאן לשלב הבא בחיי במצב טוב יותר, ולמקום ברמה גבוהה יותר, כשהיעד מוגדר וברור (עד כמה ששייך) לאן אני שואף להגיע, ובאיזה מצב אני שואף להגיע לאותו יעד המצויר במחשבתי.

**בידינו כהורים וכמחנכים להשפיע על ילדינו, לכוין את מחשבותיהם ולכוון את שאיפותיהם. כשאנו נחשוב בצורה זו, וממילא גם נדבר בצורה כזו, שכל שלב בחיים, גם שלב של ירידה מסוימת, הוא תמיד כהכנה ומתוך שאיפה ליעד גבוה ומסוים, ממילא יחדור לליבות ילדינו הלך חשיבה זה, ונראה אותם פורחים ומתקדמים ללא הפסקה, בעליה מתמדת לעבר היעד.**